

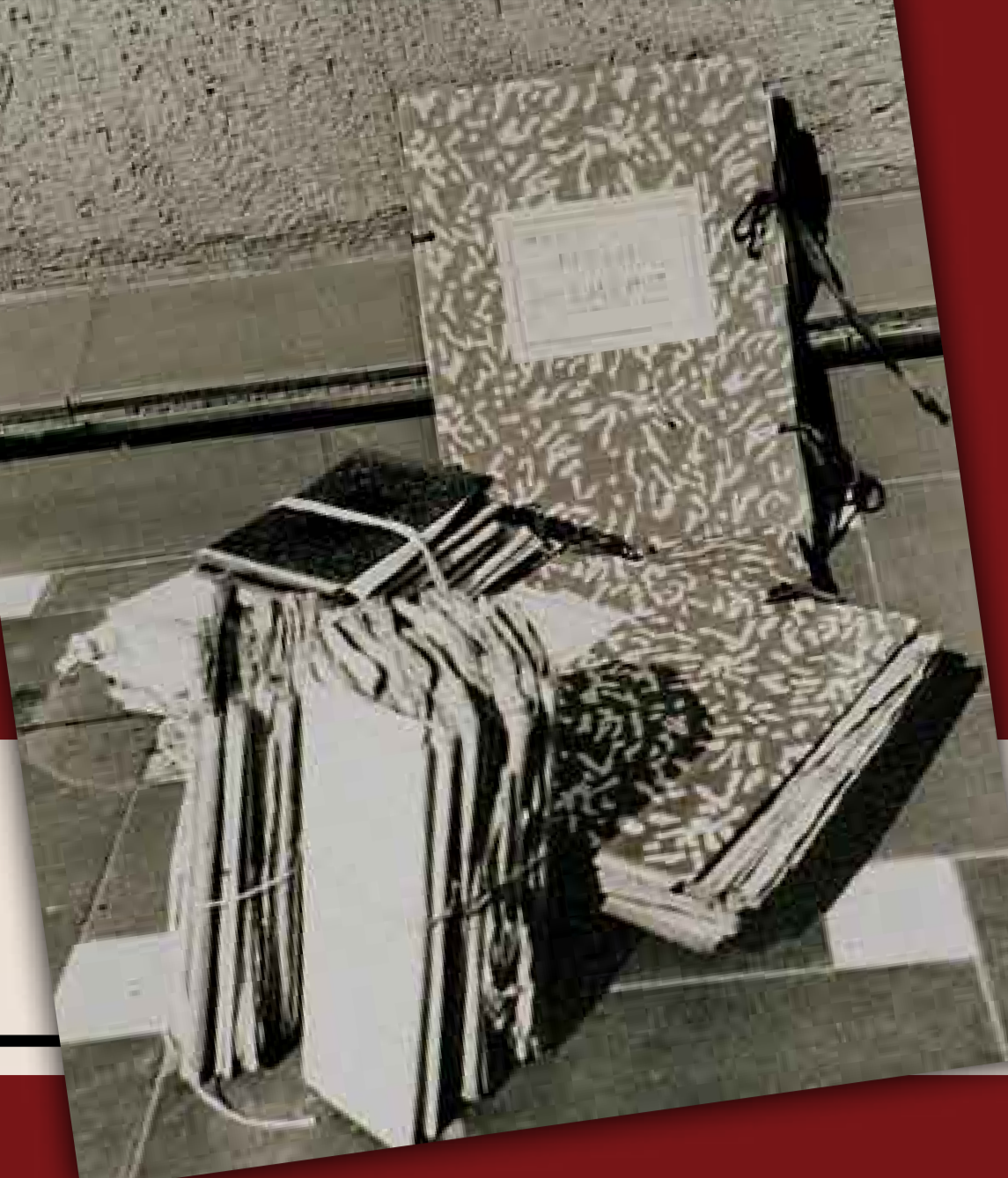
Les memòries personals d'un masover del segle XIX.

Alfabetització i castellanització de les classes populars en plena *Renaixença* literària

Narcís Figueras Capdevila
(Universitat Oberta de Catalunya)
nfigueras@uoc.edu

Joaquim M. Puigvert Solà
(Universitat de Girona)
joaquim.puigvert@udg.edu

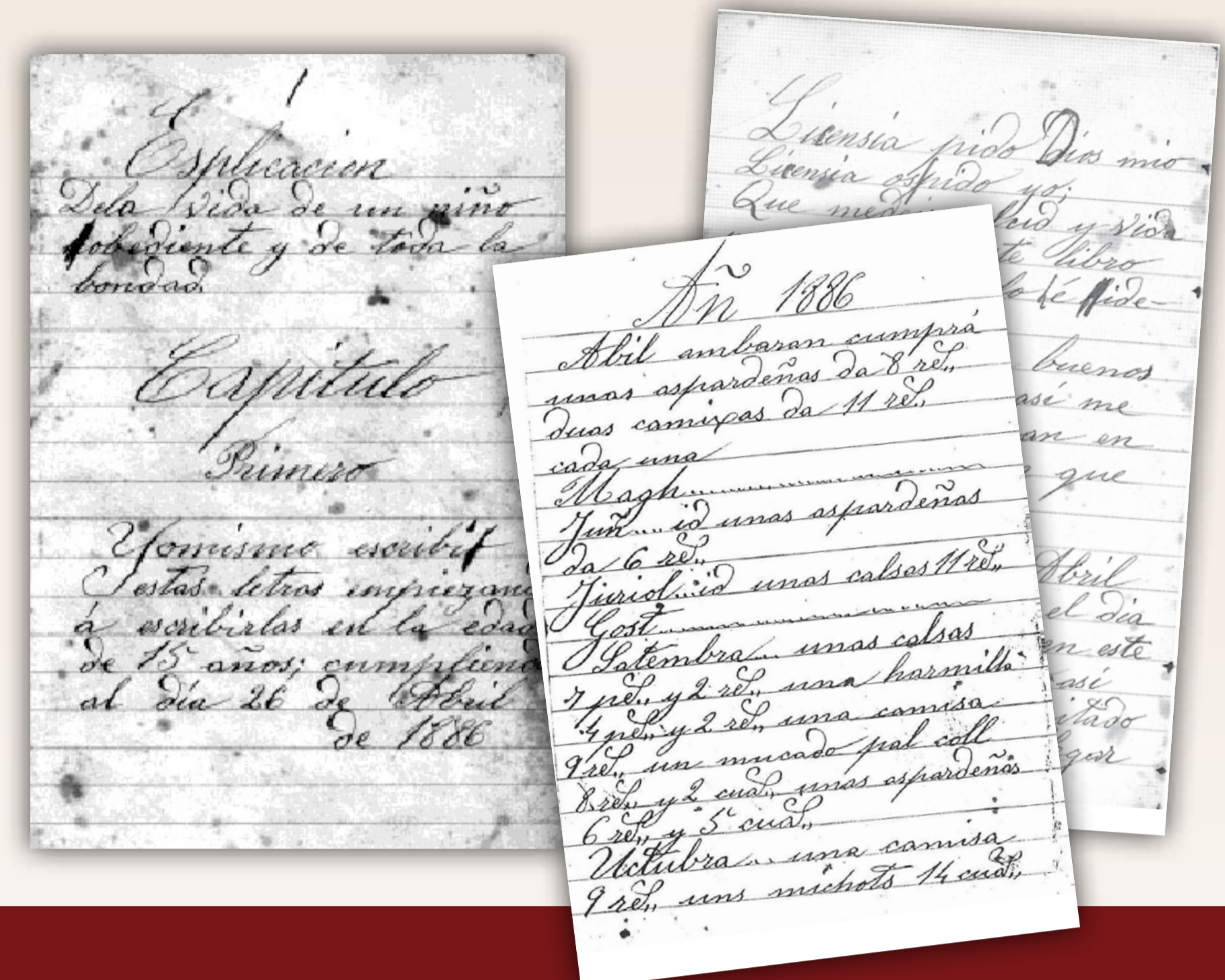
Congrés Internacional
Construcció i projecció de la memòria personal a l'Europa moderna
(Barcelona, 10-12 de novembre de 2011)

MATERIALS

Dues llibretes conservades pels descendents de N. Ciurana (sembla que en confeccionà diverses còpies per als fills) i recuperades pel Taller d'Història de Maçanet de la Selva han permès refer la pràctica totalitat del text que aquell va escriure (112 f. quart). S'hi expressa al voltant de les actituds del seu pare i del seu germà gran (l'hereu) que considera mortificants per a ell (sobre les despeses del vestir, sobre l'escola, sobre el treball fora de casa, sobre la casa on podria anar a viure...). (Veg. **La veu del masover**) El text és una vàlvula d'escapament del seu ressentiment però també un espai on apareixen les seves idees: aprecia l'educació rebuda i lamenta que el pare no hi porti els germans més petits (quan ja no és gratuïta), expressa la seva religiositat davant les malalties o els fets extraordinaris, fa ofrenes i pregàries, confia en una justícia divina reparadora de les injustícies terrenes... La literatura moralitzant i l'ambient catòlic, també a l'escola, justifiquen aquestes idees.

És escrit en un castellà rudimentari en què aflora sovint la morfologia, la sintaxi i el lèxic catalans, fins al punt que si no es coneix el català es fa difícil de seguir. En els pocs fragments en català l'ortografia es ressent del model castellà (no sols actitud intuïtiva, sinó mètode usat per alguns mestres per passar del català conegut al castellà sense perjudicar l'ortografia castellana: escriure a la castellana, la *patuesització*).

DISCUSSIÓ / DEBAT

El text és representatiu d'una etapa de l'extensió de l'escolarització i l'alfabetització en castellà a Catalunya en les capes humils de la població rural, alhora que n'evidencia els límits, i planteja sobretot la necessitat d'estudiar amb més detall:

- el ritme i les dificultats de la creació d'escoles la segona meitat del segle XIX, la gratuïtat d'aquestes (en els casos en què alguns ajuntaments la garantien, ja que la llei no ho feia) i l'estada mitjana dels nois a l'escola; nosaltres únicament proporcionem un mostreig fet sobre poblacions properes (per manca de dades de la població on l'autor s'escolaritzà);
- els mètodes d'ensenyament del castellà a Catalunya (es partia del català, castellà/segona llengua, es desfigurà l'ortografia tradicional del català) i, en general, el procés de penetració d'aquesta llengua en capes àmplies de la població com a única llengua de l'escriptura i la lectura (tot i l'absència d'aquesta en el medi familiar i social de la majoria, en el món rural), i les dificultats i les reflexions dels mestres sobre aquestes;
- els efectes immediats i a llarg termini de l'alfabetització en castellà (base, a parer nostre, d'una resistència històrica a l'adopció del català com a llengua escrita i llengua per a la lectura de diaris, per exemple, per part de les classes populars rurals que ha arribat fins fa ben poc);
- (sobre la base de l'aportació de més exemples) la dissonància, ja coneguda (veg. text Prat de la Riba, Annex 2), entre la penetració del castellà, identificat pels masovers amb l'ascens social, i la recuperació culta i urbana del català literari (Jocs Florals, Renaixença...); diversos testimonis d'època s'hi refereixen però no s'ha bastit un quadre general sobre aquest procés amb dades empíriques i amb impressions dels protagonistes que n'eren conscients (intentem aportar dades en aquest sentit).

MÈTODES

Després de realitzar l'edició del text amb el doble objectiu de fer-lo llegible per al públic actual al mateix temps que hom respectava la grafia original del seu autor s'han identificat totes les qüestions històricament rellevants que plantejava el document amb l'objectiu de fer el corresponent estudi introductor de contextualització historiogràfica. La multiplicitat de qüestions i problemes obligava necessàriament practicar un enfocament interdisciplinari a cavall de la filologia i la història i, dins d'aquestes dues disciplines, considerar degudament les aportacions més recents de la història de les llengües (catalana i castellana), de la cultura escrita, del procés d'escolarització i d'alfabetització i de la història rural. Un cop realitzat, doncs, l'exercici de contextualització historiogràfica l'anàlisi i interpretació del document s'ha fet des de l'òptica de la història social de la cultura i amb un enfocament pròxim a la microhistòria, fent nostre la reflexió de Peter Burke (2006) que en història els diferents problemes requereixen la combinació híbrida de diferents mètodes de resposta si hom no vol empobrir l'anàlisi.

CONCLUSIONS

Les *Memòries* de Narcís Ciurana evidencien, manllevant mots d'Antonio Castilho (2002: 36), com els escrits de les classes subalternes, lluny de ser considerats com minúcies gràfiques o simples reflexos d'un alfabetisme més difús, fruit de l'expansió del sistema escolar públic, s'han de contemplar com a autèntics productes de cultura escrita. El testimoni autobiogràfic d'aquest masover ens ha permès exemplificar, així mateix, el procés d'ascens social d'una família de masovers que esdevenen propietaris; tant el pare de l'autor del document com el mateix Narcís Ciurana. En el cas de la família Ciurana la seva mobilitat geogràfica entre diversos masos de la comarca de la Selva (Veg. **Mapa**) no s'ha d'interpretar com a signe de precarietat i conflicte amb els corresponents propietaris sinó com el delit per aconseguir masoveries més grans i més rendibles econòmicament. En la mesura que les memòries de Ciurana són un al·legat contra el seu pare (veritable motor de la seva escriptura), a qui acusa de tota mena de gasiveries, així com de frustrar les seves expectatives d'esdevenir sastre, ens mostren amb tota cruïda els alts nivells d'autoexplotació en una família de masovers i alhora el cost elevat d'un procés d'ascens social.

LA VEU DEL MASOVER

a. "Dicéndome mi padre: 'Cuando tu hermano vuelve del servicio entonces podrás marchar a emprender el oficio de sastre'; llegó el día que mi hermano volvió del servicio entonces mi padre ya no me dijo nada más de ser sastre ni de ser ningún otro oficio. Pues el contrario, que no decía muchas veces: '¡Todos payeces, niños, todos!' Y en fin bamos pasando así conociendo yo ya que mi padre era muy amante del dinero y conocía también yo que si no salieramos del lado suyo padeceríamos un poco por [h]aber de trabajar mucho y no marnear ningún cuart."

c. "Ay de mí, que con razón paso la flor de mis años en medio de los engaños de aquesta triste aflicción, que no puede [h]aber otro joven que sufre tanta pasión! Ymposible es, vida mía, que tan esclava [h]ayas de ser, [h]abitando en una casa que <que> [h]ay todo el menester. Yo junto con mi padre siempre [h]e tenido de vivir y nunca ninguna obligación [h]e dejado de cumplir, allí adonde él no las cumple, como hos voy a referir. Que por el maldito interés a los hijos pequeños no los hace instruir. No sabrán qué cosa es un estudio/ni que se hace allí, y cuando entendimiento tengan el padre sabrán malair, porque verán que a los hermanos grandes al estudio los hizo hir. Nosotros cuando íbamos a estudio nada [h]abíamos de pagar. El maestro falleció, Dios quiere que en el cielo descase en paz. El otro que vino ya se tuvo de pagar, que esto [h]a sido la causa/que mis pobres hermanitos no [h]an ido a estudiar."

ANNEXOS

1. L'escola de N. Ciurana: fi de la dècada de 1870. Estada mitjana

L'Arxiu Municipal de Riudarenes no conserva registre escolar d'inscrits. Amb dades de Vilobí d'Onyar (1858-1863), d'una mostra de 20 nens, la mitjana d'assistència a escola és de 17,8 mesos per nen. Per ofici del pare, 13 fills de pagesos no arriben a l'any d'escola (10,8 mesos), mentre que 7 fills de artesans i comerciants, hi van 32,35 mesos de mitjana (Font: Llibre de Matricula de l'Escola pública de nens de Vilobí d'Onyar, 1858-1906. Arxiu Fam. Puigvert).

2. "...una ofensa que se'ls escribissen en català les cartes..."

"Es natural, donchs, que mentres se restaurava en el Jocs Florals la llengua catalana, la gent se deixés de escriure en català; que quan en Verdàguer publicava en català l'Atlàntida, les famílies humils consideressen un insult, una ofensa, que se'ls escribissen en català les cartes... A mi va succeir-me escrivint cartes en català l'any 1886". (Enric PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, 1906, p. 16)

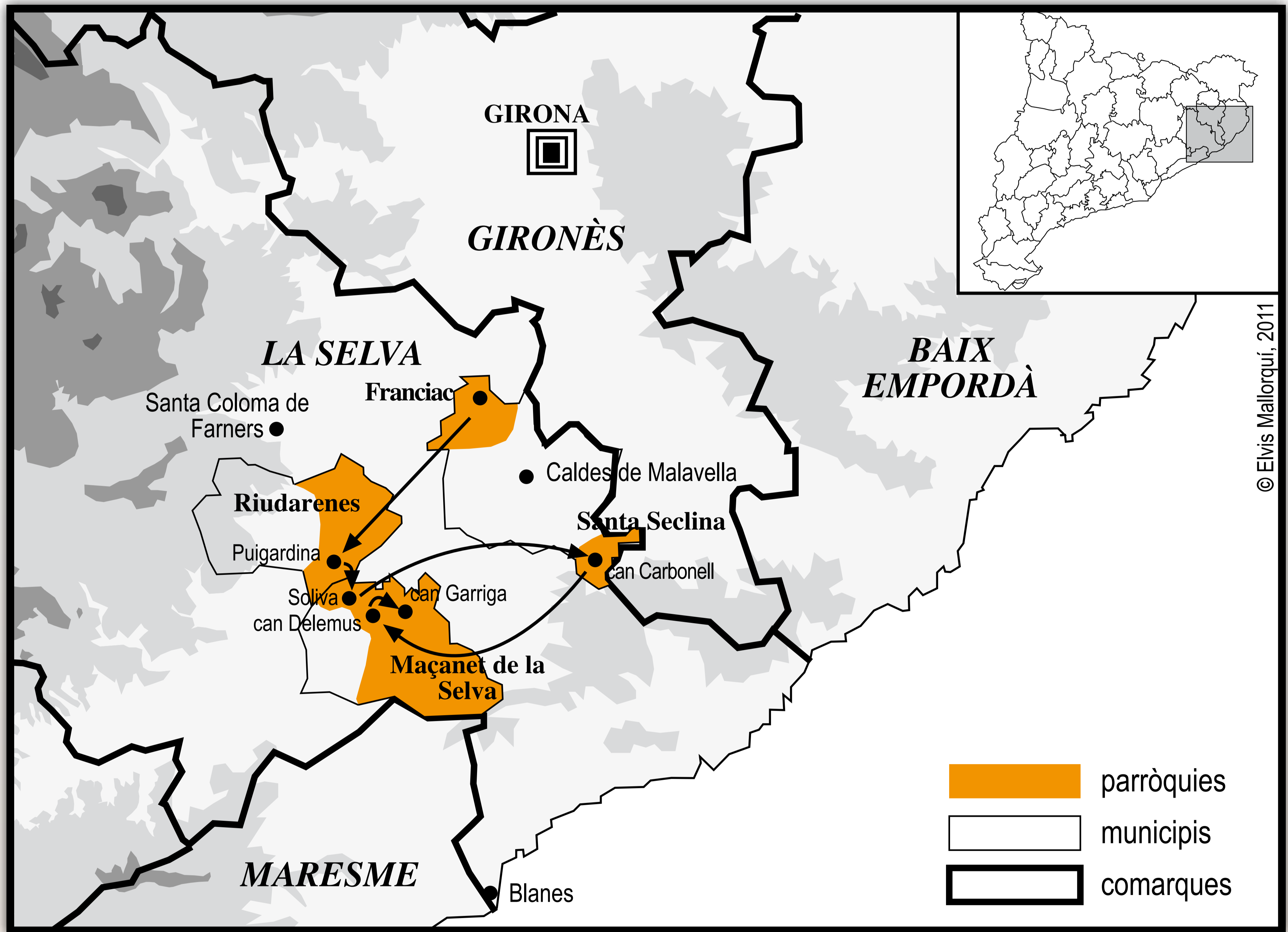
3. Diglossia imposada: volien aprendre bé el castellà

"Quan els pagesos catalans començaven, amb grans treballs, a superar un dels handicaps culturals que els col·locaven en una situació d'inferioritat i dependència socials, la burgesia que havia imposat la diglossia decidia de rectificat –tot conservant, és clar, la possibilitat de recórrer al castellà sempre que calgués, ni que fos remugant. No és gens estrany que, com han assenyalat amb gran encert Figueras i Puigvert, un ample sector de la societat catalana no en volgués saber res, durant molt de temps, d'aquesta rectificació. Abans de plantejar-se'n la possibilitat, el que quests homes i dones volien era... aprendre bé el castellà."

(J. L. MARFANY, "...escriure a vegades en català?". En: *La llengua maltractada. El castellà i el català a Catalunya del segle XVII al segle XX*. Barcelona, 2001, p. 443)

Abstract

The possibility to access the literacy on the part of the Catalan popular classes in the rural world was broadened as the Spanish liberal state promoted the creation of state schools in the smallest villages. The process took place along the second half of the 19th century and evidence of it is the **Ley de Instrucción Pública** (Public Instruction Act), by the minister Claudio Moyano (September 1857). The ability to write –recently acquired, in a poor Castilian language, thanks to a brief stay at school– and his personal and family situation (condition of younger son, disagreements with his father, exploitation on the part of this one, economic difficulties...) lead the son of tenant farmers Narcís Ciurana, from Maçanet de la Selva (Girona, Catalonia), to writing up an accounts and memories book (1886-1912), emotional exhaust valve and receptacle where he leaves his "tribulacions" consigned. The document is a witness to the extension of the education from mid 19th century and to the castilianization that this exerted on the rural popular classes who aspired to the literacy as an element of social ascent, in the same moment when a recovery of the Catalan language in the literary and symbolic field in urban and literate contexts was being promoted.

Itinerari viscut per la família Ciurana: Franciac – Riudarenes (Puigardina, etapa escolar, fi de la dècada de 1870) – Maçanet de la Selva (Soliva) - Santa Secclina (Can Carbonell) - Maçanet de la Selva (Can Garriga, propietari pare 1912 / Can Delemus, propietari fill (vídua), 1925).

BIBLIOGRAFIA I REPERCUSSIÓ

(* amb asterisc les publicacions que han referenciat i usat l'estudi i edició *Tribulacions d'un masover*).

- AMELANG, J. S., *El vuelo de Ícaro. La autobiografía popular en la Europa moderna*. Madrid: Siglo XXI, 2003, 293 p. (versió abreviada de *The flight of Icarus. Artisan autobiography in early modern Europe*, 1998, conté una àmplia bibliografia).
- ANGUERA, P., *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*. Barcelona: Empúries, 1997, 296 p.
- *BOSCH, M., "Movilidad y herencia de los masovers catalanes. La familia Culubret, siglos XVII-XIX", *Historia Agraria. Revista de agricultura e historia rural*, núm. 52 (2010), p. 45-74.
- , "Qui era masover? Identitat i mobilitat". En: E. SÀGUER, (coord.), *Forçats a foc i llum. Una història oral dels últims masovers de la regió de Girona, 1990-2000*. Barcelona/Girona: Generalitat de Catalunya, Dep. de Cultura / Centre de Recerca d'Història Rural, UdG (en premsa).
- BURKE, P., *¿Qué es la historia cultural?* Barcelona/Buenos Aires/México: Paidós, 2006 (1ª ed. anglesa: 2004).
- CASTILLO, A., "De la suscripción a la necesidad de escribir". En: A. CASTILLO (coord.), *La conquista del alfabeto. Escritura y clases populares*. Sarriena: Ediciones Trea, 2002, p. 21-51.
- CONGOST, R., *Los propietarios y los otros. La región de Girona 1768-1862*. Vic: Eumo, 1990, 308 p.
- , "Notes de societats. La Selva, 1768-1862". Santa Coloma de Farners: Consell Comarcal de la Selva - Centre d'Estudis Selvatans, 1992, 237 p.
- FIGUERAS, N. I. I. M. PUIGVERT, *Tribulacions d'un masover fadrínter. Narcís Ciurana de Maçanet de la Selva i el seu llibre de comptes i memòries (1886-1912)*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans/Taller d'Història de Maçanet de la Selva, 1998, 112 p.
- *GARRABOU, R., J. PLANAS I E. SÀGUER, "Aparcería y gestión de la gran propiedad rural en la Cataluña contemporánea". *Documents de treball* (Unitat d'Història Econòmica, UAB), 2/2001. <URL: http://www/h-economica.uab.es/wps/2001_02.pdf>
- *GARRABOU, R. I. E. SÀGUER, "Itinerari, propietat i relacions de distribució". En: E. GIRALT (dir.), *GARRABOU (coord.) del vol. 1, Història agrària dels Països Catalans*, vol. IV (segles XIX-XXI). Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 2004-2008, p. 353-431.
- *MARFANY, J. L., *La llengua maltractada. El castellà i el català a Catalunya del segle XVII al segle XIX*. Barcelona: Empúries, 2001, 542 p.
- , "Llengua, nació i diglossia". Barcelona: L'Avenc, 2008, 301 p.
- NÚÑEZ, C. E., *La fuente de la riqueza. Educación y desarrollo económico en la España contemporánea*. Madrid: Alianza Editorial, 1992, 355 p.
- ORELL, B., *Llegir i escriure al món rural mallorquí, 1860-1990*. Palma: Edicions UIB, 2008, 331 p.
- SÀGUER, E., *La consolidació de la propietat pagesa a Catalunya (El Baix Empordà, 1850-1940)*. Universitat de Girona: Tesi doctoral inèdita, 1996, p. 324.
- , "Masos i masoveries en el primer terç del segle XX: crisi i transformació". En: R. CONGOST I L. TO (ed.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publ. de l'Abadia de Montserrat / Girona: Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 1999, p. 451-482.
- , "Les transformacions de la masoveria gironina en el segle XX". *Revista d'etnologia de Catalunya*, 33 (2008), p. 150-156.
- , "El treball del mas". En: J. SÀGUER (dir.), *Tradicional. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Vol. 2 (El món del treball). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2006.
- , "Família pagesa i economia rural a la Catalunya rural contemporània". En: J. BOLLAS, J. I. E. VICEDO, (cur.), *Família pagesa i economia rural. VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerencs, 2010, p. 469-485.
- TALLER D'HISTÒRIA DE MAÇANET DE LA SELVA, *El nostre poble de pages, Maçanet de la Selva*, 1988, 377 p.
- *TORRES, X., *Les llibres de família de pages. Memòries de pages, memòries de mas*. Girona: Ass. d'Història Rural/KCCG, 2000.
- *VICEDO, E., "El món pages"; en: E. GIRALT (dir.), R. GARRABOU (coord. del vol.), *Història agrària dels Països Catalans*, vol. IV (Segles XIX-XX). Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 2004-2008, p. 465-504.

ARXIS CONSULTATS

Arxiu Familiar de Can Delemus (Maçanet de la Selva)
Arxiu Familiar Puigvert (Vilobí d'Onyar)
Arxiu Municipal de Riudarenes
Arxiu Municipal de Riudellots de la Selva